

SVETIŠTE GOSPE STOMORIJE U KAŠTEL NOVOME: KONTINUITET TRAJANJA I PROMJENE

Mladenko Domazet, Split

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
mdomazet@ffst.hr

UDK: 27-523 (497.5 K. Novi) (091)
27-46 (497.5 K. Novi)
Stručni rad
Primljeno 9/2014.

Sažetak

Rad obuhvaća utemeljenje beneficija godine 1189. na temelju kojega su mjesni plemenitaši (didići) podigli župnu crkvu sv. Marije u potkozjačkome naselju Špiljan. Turski upadi u kaštelanski prostor krajem 15. i početkom 16. stoljeća donose korjenite promjene tom srednjovjekovnom naselju i rezultiraju preseljavanjem stanovništva u novopodignuto naselje na obali uz kaštel Pavla Antona Čipika Cipika / Čipika. U novome naselju (Kaštel Novome) već 1566. godine nailazimo na prvi spomen Gospine bratovštine i neprekinuto svetkovanje Gospinih blagdana u potkozjačkome naselju, unatoč turskoj opasnosti. Kratkotrajna francuska uprava ukida beneficij i bratovštinu Gospe Stomorije, koju bratimi obnavljaju za druge austrijske uprave 1842. godine. Štoviše, povezanost sa svetištem Gospe Stomorije prenosi se naraštajima i traje do naših dana, a očituje se u raznim pobožnostima i vjerskim običajima.

Ključne riječi: Naselje Špiljan, Kaštel Novi, Gospa Stomorija, bratovština Gospe Stomorije

1. UTEMELJENJE SVETIŠTA U POTKOZJAČKOM NASELJU ŠPILJAN

Crkva sv. Marije od Špiljana (odnosno današnje Gospe Stomorije) u svome prvotnome obliku sagrađena je godine 1189. kao župna crkva nekadašnjeg potkozjačkog naselja Špiljan, koje se protezalo od Raduna na istoku do Česminovca na zapadu. Vjerojatno je podignuta na temeljima još starije crkve, čiji se kontinuitet nastavlja na ranokršćansku crkvu, od koje se sačuvao reljef s prikazom dupina i križa, uzidan na apsidi današnje crkve.¹

¹ V. Omašić, *Kaštela od prapovijesti do početka XX. stoljeća*, sv. I., Kaštela 2001. (dalje: V. Omašić, *Kaštela od prapovijesti I.*), str. 104-106.

Za podizanje crkve s Gospinim titularom u ovome starohrvatskom potkozjačkom naselju bili su zaslužni domaći plemenitaši (didići), koji su zauzetošću za neprolazno obilježili i svoje zemno trajanje. U osnivačkoj ispravi vidimo da su ustupili vlastita materijalna dobra u korist novopodignute župne crkve, koju su istodobno utvrdili kao beneficij. Utemeljitelji su navedeni u osnivačkoj ispravi (Stanko Orebina, Bratica Matejev, Petar i Stjepan, podžupan Strumbarda, Grubina i Dražekna), darovane zemlje su također navedene u ispravi, i to po ključu toponima (Počivala, Stinice, Bezice, Pokrovnik, Bufali itd.), a od njihovih prihoda uzdržavao se župnik. Župnik je međutim mogao biti izabran isključivo iz redova potomaka utemeljitelja beneficija. Tradicija biranja župnika, odnosno nadarbenika iz redova nasljednika didića održala se sljedećih 617 godina (do francuske uprave 1806. g.).²

Kuće u ovome srednjovjekovnome naselju podno Kozjaka vjerojatno su bile okupljne u rodovske zaseoke, kao jednočelijske prizemnice od drva i suhozida, pa se tim građevinama s vremenom zameo trag.³ Vertikalna u prostoru kojoj su gravitirali ovi zaseoci bila je crkva Gospe Stomorije u čijemu su se dvorištu pokapali stanovnici ovog potkozjačkog naselja. Groblje oko crkve zatekao je i trogirski biskup Jordan Pax još godine 1645., opisujući ga kao prastaro groblje s kamenim pločama,⁴ a biskup Antun Kačić navodi da su u tome groblju pokopani i utemeljitelji beneficija.⁵ Štoviše, naselje Špiljan spominje se i u ispravama pape Klementa IV. godine 1266. te pape Grgura X. godine 1274. godine⁶

---

² T. Smičilkas, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, svezak II., Zagreb, 1904., 1047-1048. V. Omašić, *Topografija Kaštelanskog polja*, Split, 1978. (dalje: V. Omašić, *Topografija*), 138-139. Arheološka istraživanja crkve sv. Marije od Špiljana (Gospe Stomorije) do danas nisu provedena.

³ T. Burić, *Srednjovjekovna naselja u Kaštelima (Zbornik radova Kaštela kolijevka Hrvatske)*, Kaštel Stari 1998. (dalje: T. Burić, *Srednjovjekovna naselja*), str. 32-33. Ostaci srednjovjekovnih kuća na području Kaštela pronađeni su tek na lokalitetu Baba lokva, gdje su otkriveni temelji jednočelijskih kuća površine oko 30 metara četvornih. Tonči Burić, Ivana Anterić, Marijeta Babin, Marica Milić, *Baba lokva - kasnosrednjovjekovno naselje*, Split, 2013., 6-7.

⁴ F. Bego, *Vizitacije biskupa Pax Jordana Kaštelima (2), Kaštelanski zbornik 5*, Kaštela, 1996. (dalje: F. Bego, *Vizitacije biskupa Pax Jordana*), 122.

⁵ *Vizitacija Antuna Kačića 1726. g. župi Kaštel Novi*, Nadbiskupski arhiv u Splitu, kutija br. 32. list 129, preveo don Frane Bego.

⁶ V. Omašić, *Kaštela od prapovijesti I.*, 105.

Ustaljeni način života stanovnika u potkozjačkim naseljima često su remetili ratovi, poput onih između Splita i Trogira zbog prisvajanja Kaštelanskog polja u svoj komunalni teritorij, ili upada Mongola 1242. godine.⁷ Nakon pada Bosne godine 1463. provale Turaka sve su učestalije na ovom području. Prvi njihov upad na današnji kaštelanski prostor zabilježen je 1471. godine.⁸ Sljedećih 177 godina (do Kandijskog rata) ovaj je prostor bio izložen turskom pustošenju i pljačkanju, strahu i neizvjesnosti: osvetama, odvođenjem u ropstvo, otkupima zarobljenika, životom na rubu egzistencije, glađu, siromaštvom, junaštvom, migracijama itd.⁹

2. NEPOSREDNA BLIZINA GRANICE OSMANSKOG CARSTVA I PRESE-LJAVANJE POTKOZJAČKOG STANOVNIŠTVA U NOVO NASELJE UZ OBALU

Naselje Špiljan bez fortifikacijskih značajki nije pružalo nikakvu zaštitu svojim stanovnicima, pa su mletačke vlasti radi zaštite ljudi i posjeda dopustile Pavlu Antonu Čipiku 7. XI. 1512. godine izgradnju kule (o svome trošku ispod hridi s donje strane crkve sv. Petra od Klobučca - kako je to već navedeno u dozvoli koju je odobrio trogirski knez).¹⁰ Sa sjeverne strane od Čipikove kule nasuo se prostor radi izgradnje naselja, koje je bilo sa tri strane opkoljeno jarkom i obrambenim zidom s kruništem, dvjema kulama (koje su i danas djelomično sačuvane), pokretnim mostom i bretešom... Iako je faktor obrane bio primaran prilikom izgradnje naselja, Turci su ga već 1517. opljačkali, a godine 1524. u požaru je izgorjelo 70 kuća u naselju.¹¹

Izgradnjom kule i utvrđenog naselja postavljena je urbana osnova današnjeg Kaštel Novoga; time je završen višestoljetni život podno Kozjaka, što je utjecalo na promjenu društvenih odnosa,

⁷ V. Omašić, Topografija, str. 19-20.

⁸ V. Omašić, Kaštela od prapovijesti I., str. 151-152.

⁹ Isto, I. Babić, Prostor između Splita i Trogira, 107-108.

¹⁰ V. Omašić, Kaštela od prapovijesti I., str. 104-106, 169-171. T. Burić, Srednjovjekovna naselja, str. 33. Trogirski biskup Frano Marcelo piše godine 1503. mletačkome duždu Leonardu Loredanu, dakle, samo 10 godina prije zidanja temelja za kaštel Pavla Antona Čipika u današnjem Kaštel Novome: "Užasno divlji neprijatelj s vrlo moćnom i spremnom vojskom, pješaka i konjanika, na sve strane pustoše mačem i ognjem, vrlo su okrutno opljačkali trogirsko polje i sva susjedna mjesta, a ono sasvim malo i jaderno (stanovništvo) što je još preostalo neprekidno se spremaju napasti neočekivanom navalom, poklati, uništiti, dokrajčiti..." *Govori protiv Turaka*, Split, 1983., str. 69-74.

¹¹ Isto, str. 171.

a beneficij je izgubio svoj prvotni značaj. Naime, crkva sv. Marije od Špiljana prestaje biti župna crkva, potomci didića biraju tek klerika upravitelja beneficija, čije su zemlje, kao i crkva, izložene turskome pustošenju sve do sredine 17. stoljeća.¹²

Uz novopodignuto naselje na obali, desetak metara od sjevernih seoskih zidina, nalazila se nekadašnja samostanska crkva sv. Petra od Klobučca, koju redovnici nisu više koristili, a koja je proteklih stoljeća u više navrata bila srušena i ponovo izgrađena.¹³ Nju je 1579. godine posjetio (dakle, neposredno nakon Ciparskog rata) veronski biskup Augustin Valier, u funkciji vizitatora. Iz njegova je izvješća razvidno da je zapuštena, s malo inventara, a svećenička odora bila je poderana. I dalje navodi kako je *potrebno crkvu barem egzorcizirati, ako tako bude smatrao biskup, jer je bila proširena poslije posvete*.¹⁴ Vizitator time aludira na proširenje crkve 1566. godine, koje je učinjeno angažmanom Gospine bratovštine (tom je prigodom postavljena spomen-ploča (luneta), koja je skinuta s crkve početkom 20. stoljeća). Natpis na toj ploči sačuvao nam je dosad prvi poznati spomen Gospine bratovštine u Kaštel Novome: *Ovo nadodagne Tempła bi naj pri od Bratchie od Blaxene Gospe postavglieno, u vrime postovanog zuppana Simuna Vurchichia i sudaz gnegovih Viculina Descovichia i Lovrina Catalinichia 1566. g.*¹⁵ Nije isključeno da je ova bratovština osnovana još u potkozjačkome naselju i da se njezino djelovanje nastavilo preseljavanjem stanovnika u novo naselje uz obalu. Uostalom, indikativna je njezina prevladavajuća uloga prilikom proširenja crkve sv. Petra, dakle, samo četrdesetak godina nakon što su se preselili iz prvotnoga naselja podno Kozjaka.¹⁶

Iako se život stanovnika nastavio u novoutvrđenom naselju na obali, i dalje odlaze svetkovati Gospine blagdane u svetište podno Kozjaka, i to unatoč turskoj opasnosti, koja je bila najočitija nakon pada Klisa godine 1537. i Ciparskog rata, kada je granica s Osmanskim Carstvom povučena vrhovima Kozjaka. Dokumenti iz

---

¹² M. Domazet, M. Vuletin, T. Bartulović, *Odvitnice Gospe Stomorijo*, Zagreb 2008. (dalje: M. Domazet, M. Vuletin, T. Bartulović, *Odvitnice*), 11.

¹³ V. Omašić, *Kaštela od prapovijesti I.*, 120-131.

¹⁴ F. Bego, Valieriova vizitacija u Kaštelima, *Kaštelanski zbornik 3*, Kaštela, 1993., 65.

¹⁵ M. Domazet, *Kaštelanske bratovštine od 16. do 19. stoljeća*, *Croatica Christiana*, broj 34, Zagreb, 1994. (dalje: M. Domazet, *Kaštelanske bratovštine*), 111.

¹⁶ Isto. Bratovštine snažniji polet doživljavaju s pojavom franjevačkog i dominikanskog reda u 13. st., dok u Splitu već 1342. g. djeluje bratovština Svetih anđela.

toga vremena svjedoče o stalnim graničnim sukobima s Turcima te opisuju stradanja stanovništva, nasilja, otmice, haranja polja...¹⁷ Štoviše, Augustin Valier je u ožujku 1579. godine zatekao ovo Gospino svetište bez ikakvih kipova i slika te oštećena krova i otvorenih vrata... To upućuje na činjenicu da je prilikom turskih provala crkva bila izložena pustošenju, pa su se euharistijski predmeti za bogoslužje u svetištu donosili iz župne crkve sv. Petra.¹⁸

Slika (ikona) Gospe Stomorije

No s preseljenjem stanovništva nastavljen je običaj biranja upravitelja beneficija Blažene Djevice Marije (Stomorije) među potomcima nekadašnjih utemeljitelja. Prilikom njegovog izbora često je bilo i sukoba među izbornicima beneficija. Stoga je mletačka vlast odredila zapisničare tijekom izbora, a svaki član obitelji potomaka imao je pravo glasa (dakle, muški i ženski potomci). Godine 1619. evidentirano je 677 osoba u zapisniku (u kaštelanskim naseljima te Drveniku i Vranjicu) koje su imale pravo glasa, odnosno koje su mogle birati upravitelja beneficija Gospe Stomorije.¹⁹

¹⁷ M. Domazet, M. Vuletin, T. Bartulović, *Odvitnice*, str. 12.

¹⁸ Isto.

¹⁹ V. Omašić, *Kaštela od prapovijesti I.*, str. 477-481. Prilikom novog proširenja župne crkve sv. Petra (1629.-1631. g.), uz postojeći glavni oltar podignuta su

Istodobno, upravitelj beneficija još uvijek je održavao stari običaj pod nazivom *didiščina*, kada bi na blagdan Uznesenja Blažene Djevice Marije služio sv. Misu i poslije ručkom častio didiće kao i ostali pristigli narod.²⁰

Prvi spomen slike u crkvi Blažene Djevice Marije potječe iz godine 1640., a vizitator navodi da je riječ o *paupere icone*, tj. siromašnoj ikoni. Nismo sigurni je li riječ o današnjoj slici Gospe Stomorije.²¹

Svetište je obnovljeno tek nakon završetka Kandijskog rata godine 1669., kada je prestala neposredna turska opasnost za kaštelansko područje. Za vrijeme trajanja rata, 1645.-1669. godine, Kaštel Novi podnio je velike ljudske gubitke: 134 poginula i zarobljena navodi tadašnji župnik don Vicko Hrelja.²²

Svetište Gospe Stomorije u Kaštel Novome godine 2008.

Crkva Blažene Djevice Marije već je godine 1710. popravljena i proširena na istok, tj. dodana joj je četvrtasta apsida, u kojoj je

---

4 bočna oltara, a među njima i onaj Oltar Blažene Djevice Marije. M. Duvnjak, *Župna crkva Sv. Petra u Kaštel Novome*, Kaštela 2007. (M. Duvnjak, *Župna crkva Sv. Petra*), 22-24.

²⁰ V. Omašić, *Kaštela od prapovijesti I.*, 477, F. Bego, *Vizitacije biskupa Pax Jordana*, Kaštela 1996., 121.

²¹ F. Bego, *Vizitacije biskupa Pax Jordana*, 116.

²² V. Omašić, *Kaštela od prapovijesti I.*, str. 281. Ovaj demografski gubitak dovoljno ilustrira podatak da je isto naselje 1588. godine imalo samo 541 stanovnika.

smješten oltar. Godine 1726. biskupska vizitacija nalaže da se dvorište oko crkve Gospe Stomorije ogradi zidom, kako u njega ne bi ulazile životinje, te na prozore svetišta postave rešetke.²³ Crkva Gospe Stomorije potpuno je obnovljena godine 1744. Na crkvu su tijekom obnove postavljeni novi nadvratnici i natpis nad pročelnim vratima: *BVDI POHVAGLIEN ISUS I MARIA - MDCCXXXIV*.²⁴

3. ZATIŠJE U 18. STOLJEĆU I BURNO RAZDOBLJE UKIDANJA BENEFICIJA I BRATOVŠTINE GOSPE STOMORIJE ZA FRANCUSKE UPRAVE U DALMACIJI

Razdoblje mirnog života u 18. stoljeću donosi i gospodarski napredak kaštelanskim naseljima. Tako je župna crkva sv. Petra proširena po treći put, dobivši izgled latinskoga križa. Razlog proširenju je upravo demografski porast stanovništva; godine 1726. ovo je naselje imalo 703 stanovnika, što je gotovo za jednu trećinu više u odnosu na prethodno, 17. stoljeće.²⁵ Nekadašnji drveni oltar u župnoj crkvi iz 17. stoljeća bratovština zamjenjuje novim mramornim (današnjim) oltarom, na čijoj su izradi radili majstori iz Venecije. Biskupske vizitacije govore o novom oltaru bratovštine Blažene Djevice Marije Stomorije pohvalnim riječima, pa ističu lijepe svijećnjake i kandila i ne nalažu bratimima nikakve promjene ili nabavu novih predmeta za oltar.²⁶

U to je vrijeme u Kaštel Novome djelovalo 13 bratovština, među kojima je glavna (Velika skula) bila bratovština sv. Petra,

²³ M. Domazet, M. Vuletin, T. Bartulović, *Odvitnice*, 14. Nekoliko godina poslije biskup Antun Kačić izražava svoje nezadovoljstvo jer tadašnji upravitelj beneficija don Mate Cetinčić za njega i njegovu pratnju nije priredio nikakvu okrjepu u hrani, što je bio dužan učiniti kada se crkva posjećuje.

²⁴ Natpis na pročelju svetišta Gospe Stomorije. Prvi poznati spomen Gospe Stomorija (*Madona di Stomoria*) nalazimo u povijesnim izvorima iz 1723. godine.

²⁵ M. Duvnjak, *Župna crkva sv. Petra*, 5-28. V. Omašić, *Kaštela od prapovijesti I.*, 221, 325-327.

²⁶ Isto. M. Domazet, M. Vuletin, T. Bartulović, *Odvitnice*, 34. Oltarna pala prikazuje Blaženu Djevicu Mariju s malim Isusom nad kojima lebde dva anđela držeći krunu iznad Gospine glave. Donji dio slike prikazuje sv. Mihovila, bl. Ivana Trogirskog, sv. Lovru i vjerojatno sv. Antuna Opata. Slika je rađena tehnikom ulja na platnu, autor je nepoznat; pretpostavlja se da je nastala u 17. stoljeću.

patrona župe. Bratovština Blažene Djevice Marije - Stomorije u 18. stoljeću ima 40 članova i nema pisanu matrikulu.²⁷

Uspostava francuske vlasti u Dalmaciji (1806.-1813.) donosi vanjske poticaje brojnim promjenama u kaštelanskim naseljima. No represivni karakter tih mjera stvarao je odbojnost Kaštelana prema francuskoj vlasti. Razdoblje je to u kojemu se ukidaju stoljetne privilegije kaštelanskih plemića, ali i bratovštine, i beneficiji. Od nekadašnjih 13 bratovština u Kaštel Novome ostala je jedino ona Presvetog Sakramenta.²⁸ Unatoč činjenici što su bratovštine uživale veliki ugled u Kaštelima (potvrđuje to i njihova brojnost), nisu bile pošteđene raspuštanja, pa tako ni starodrevna bratovština Gospe Stomorije ni ona sv. Petra (koja je imala ulogu Velike škole), koja je 1795. g. sagradila zgradu Lože za svoje potrebe na Brcu u Kaštel Novome. Određen je postupak ukidanja, tako da su dva predstavnika vlasti zajedno sa županom bratovštine sastavili zapisnik. Najprije su pregledane knjige prihoda i rashoda i utvrđeno stanje blagajne, a potom je popisana cjelokupni inventar bratovštine.

Francuska uprava ukinula je i beneficij Gospe Stomorije, na temelju Dandolove naredbe od 2. listopada 1806. Nakana vlasti ponajprije je bilo preuzimanje zemljišnog posjeda beneficija, oko 17,5 hektara zemlje, koju su dale pod zakup; od tih su prihoda plaćali učitelje u novootvorenoj osnovnoj školi u Kaštel Novome.²⁹ Ukidanjem beneficija prekinuta je višestoljetna tradicija izbora njegova upravitelja (nadarbenika). Posljednji upravitelj, don Ivan Vuletin, protivio se ukidanju beneficija Gospe Stomorije, a time i francuskoj upravi, zbog čega je, pod prijetnjom smrtno kazne, pobjegao na Maltu.³⁰

---

²⁷ M. Domazet, *Kaštelanske bratovštine*, 116.

²⁸ M. Domazet - J. Lasić, *Mikrohistorija - kaštelanska naselja u vrtlogu promjena i suprotstavljanja francuskoj upravi, Dalmacija za francuske uprave (1806. - 1813. g.)*, Zbornik radova, Split, 2011, str. 395-398. Naime, dekret potkralja Eugena od 20. kolovoza 1808. godine izuzeo je ukidanje bratovština koje nose naziv Presvetog Sakramenta i Duše od Purgatorija. Na to se vezuje i Dandolova odluka od 30. srpnja 1809. godine da se zadržavaju bratovštine čija je svrha ponajprije javna dobrotvornost i javna nastava, a ukidaju se one čiji se rad odnosi ponajprije na bogoštovlje.

²⁹ Isto, 397, 400.

³⁰ F. Bego, *Kaštel Kambelovac - Kaštel Gomilica*, Kaštela 1991., 42. Smrtna kazna primjenjivala se na sve koji su sudjelovali u pobuni protiv vlasti, pa tako i na svećenike. Uostalom, župnik Staroga Frane Puljas optužen je da je propovijedao protiv Francuza i Napoleona i sudjelovao u pobuni. Vojno Vijeće osudilo ga je na smrt strijeljanjem, što je i izvršeno 2. ožujka 1810. g.

4. OBNOVA GOSPINE BRATOVŠTINE - VJERSKA I ZAVIČAJNA ZAUZETOST ZA SVETIŠTE GOSPE STOMORIJE

Tijekom druge austrijske uprave (1813.-1918.), odnosno 1842. g. obnovljen je rad bratovštine pod nazivom *Bogoljubni Dobročinci slavnog Uznesenja Djevice Marije nazvana Stomorija*. Tada je sastavljen i Pravilnik - Red i dužnosti od osam članaka (rukopis).³¹ Obnova bratovštine poklapa se s razdobljem cikličkih epidemija kolere koje su harale Dalmacijom, pa tako i Kaštelima. Godine 1836. u Kaštel Novome od kolere je umrlo 11 osoba, a 1855. godine 8 osoba.³² U tome kontekstu 1861. godine sastavio je Janko Cippico *Pismu na čast Blažene Djevice Marije Stomorije u polju Novskome* kao prošnje za izbavljenje od kolere.³³

Bratovština je godine 1900. registrirana kod civilnih vlasti u Zadru; prije toga odobrio ju je Biskupski ordinarijat u Splitu. Dvanaest godina poslije bratovština je tiskala i svoja pravila, po kojima možemo očitavati unutarnje značenje navedenih paragrafa, odnosno priželjkivano duhovno ozračje u bratovštini. U čl. 2 ističe se svrha bratovštine: *promicati bogoljubstvo i počast prama Bl. Dj. Mariji, uzveličati i slaviti Njezino Uznesenje na nebo, te nasljedovati Njezine uzorne krjeposti*. Dakle, u poniznosti, strpljivosti, blagosti, krotkosti, razboritosti, vjeri, ufanju i ljubavi prožima se i nadahnjuje život bratima. Stoga Pravilnik traži da se bratimi moraju čuvati poroka poput psovanja, pijanstva, bluda, krađe i svega onoga što se protivi Božjem i crkovnom zakonu. Dakle, intencija Pravilnika išla je u tome smjeru, ali bez zapisnika s godišnjih sjednica teško je prosuditi njegovu primjenu u svakodnevnom životu bratovštine, odnosno, unutrašnja odstupanja i otpore, vanjske utjecaje, utjecaj župnika...³⁴

Početak Prvoga svjetskog rata 1914. godine Novljani pokorno i zavjetno prenose Gospinu sliku iz potkozjačkog svetišta u župnu crkvu sv. Petra, gdje će ostati do završetka rata. Procesija s Gospinom slikom išla je tih ratnih godina oko povijesne jezgre Kaštel Novoga; tako su je godine 1916. nosila četvorica

---

u Šibeniku. F. Ivasović, *Kaštel Stari*, Kaštela, 2001. (izdanje Matice hrvatske), str. 104, 164-166.

³¹ Red i dužnosti, rukopis iz 1842. g., Župni arhiv Kaštel Novi.

³² A. Katalinić, *Marija velika nada Hrvata*, Zagreb, 1998.

³³ J. Čipiko, *Pisma na čast Blažene Djevice Marije Stomorije u polju Novskome prošnje za izbavljenje kolere 1861. g.*

³⁴ *Pravila društva "Bratovštine Uznesenja Bl. Dj. Marije na nebo, nazvane Stomorija"*, Split, 1912., str. 3-33.

kaštelanskih vojnika. Župnik don Ivan Vuletin piše u svome *Sonetu* kako je potkozjačko svetište pusto bez Gospine slike i vjernoga puka. Nakon završetka rata slika je u svečanoj procesiji uz opće oduševljenje naroda vraćena u svetište. Dva dana nakon prijenosa slike u svetište služena je sveta misa za zdravlje kaštelanskih zarobljenika i njihov sretan povratak kućama.³⁵

Vjernici pred slikom Gospe Stomorije 2008. g.

Osim Gospinih svetkovina na Gospu Snježnu 5. kolovoza, Uznesenje Blažene Djevice Marije 15. kolovoza, Malu Gospu 8. rujna, Ime Marijino 12. rujna te na Sv. Ivana Krstitelja, Sv. Mihovila, Sv. Roka i na Uskrsni ponedjeljak, u svetište Stomorije odlazilo se i tijekom korizme na pobožnost Put Križa.³⁶ Za bolesnike misa se također često služila u Stomorije i zazivala se njezina pomoć za ozdravljenje najbližih. Pojedini zaručnici svoju privrženost Gospi Stomoriji potvrdili su vjenčanjem u njezinome svetištu. Svake subote težaci su nosili ulje za kandilo koje je gorjelo pred Gospinom slikom, a jedan dječji sastav iz pučke škole upućuje kako su težaci čije su zemlje u okruženju svetišta rado posjećivali Gospinu crkvu i molili se pred njom.³⁷

---

³⁵ M. Domazet, M. Vuletin, T. Bartulović Odvitnice, 30-32.

³⁶ Red i dužnosti, rukopis iz 1842. g., Župni arhiv Kaštel Novi.

³⁷ M. Domazet, M. Vuletin, T. Bartulović, Odvitnice, 49.

5. ZAVJETI GOSPI STOMORIJI ZA DUŠU, ZDRAVLJE I OTKLON OD SVAKOGA ZLA

Brojne osobe učinile su zavjet Gospi Stomoriji (na što upućuju zavjetni darovi, *ex voto*), u trenutcima opasnosti za svoj život i život bližnjih, u trenutcima slabosti, klonulosti i tjeskobe, u činu iskrenog kajanja i sakramentalnog pomirenja, ali i zahvale za udijeljene milosti Nebeske Majke te druge nakane. Darivani su zlatni predmeti, odnosno dijelovi nakita koji su bili sastavni dio kaštelanske nošnje: riječ je o zlatnim naušnicama, prstenju, križevima, medaljonima, pribadačama, broševima, trepetalu itd.

Svaki darovani predmet odraz je jedne ljudske sudbine, rijetki su primjeri da nam je poznato ime darovatelja, odnosno onoga koji je činio zavjet Gospi Stomoriji. Sva ta obraćanja odvijala su se u dubokoj nutrini ljudskih srdaca, najčešće bez vanjskog očitovanja.³⁸

Procesija s Gospinom slikom uoči blagdana Uznesenja Blažene Djevice Marije na nebo 2008. g. Polazi iz župne crkve, a završava u potkozjačkom svetištu Gospe Stomorije.

Usporedno s tim, tijekom stoljetnog odnosa između čovjeka i svetišta nastali su i brojni običaji, pa tako i onaj da se 15. kolovoza odlazi na jednodnevni boravak u svetište Gospe Stomorije i njezino neposredno okruženje. Taj običaj opisuje župnik don Ivan Vuletin 1919. godine: *Prenosi se naime do Gospe svaka obitelj za cio dan sa svojom djecom, kuhinjskim posuđem i svim kućnim potrepštinama.*

³⁸ Isto, 50. Inventar Župne crkve Kaštel Novi iz 1939. g. (Župni arhiv K. Novi).

*Svi idu ujutro a vraćaju se tek uvečer. A neki tu i prenoće pod zvjezdanim nebom ugodne ljetne noći... I nastavlja: Narod silazi i vraća se sa zadovoljstvom i veseljem u srcu - još jednom pozdravlja svoju Odujetnicu koja čuva njihova polja i mjesta.*³⁹

U povijesnome hodu ove župe svetište Gospe Stomorije predstavlja siguran put, jer Marija je uvijek put koji vodi do Krista, kaže o. Ante Katalinić, hrvatski mariolog i Novljanin.⁴⁰ Štoviše, bezbrojni primjeri iz života govore o tom odnosu prema Gospi Stomoriji prošlih i sadašnjih generacija, poput 1942. godine, kada je Gospina slika prenesena u župnu crkvu sv. Petra i kada su zvona u tome trenutku slavila unatoč zabrani talijanskih okupacijskih vlasti. Župna kronika navodi da se vijest brzo proširila mjestom pa su župljani cijeli dan dolazili pred Gospinu sliku i molili suznih očiju.⁴¹ Tu su i događaje u kojima smo i sami sudjelovali, poput svečanog misnog slavlju 1983. godine, koje je predvodio kardinal Franjo Kuharić u svetištu Gospe Stomorije. Još je u nama svježa uspomena na to jedinstveno ozračje i pozdravnu pjesmu pok. Tomislava Antunovića čiji su stihovi budili osjećaj kršćanskog i nacionalnog ponosa: *Oče kardinale, danas ste stupili u najsvetiji kutak Lijepe Naše./ Na ovom tlu nikla je naša hrvatska domovina,/ Na ovom tlu nikla je naša katolička vjera./ Ovo Gospino svetište naša su rajska vrata.*⁴² Pamtimo i svečano obilježavanje 800 godina svetišta 1989. godine ili obraćanje Gospi Stomoriji u teškim trenutcima za spas Domovine od velikosrpske agresije 1991. godine te hodočašće za mir i napredak u Domovini 1993. godine.⁴³

ZAKLJUČAK

Svaka generacija ostavila je trag u dugoj povijesti trajanja svetišta Gospe Stomorije, kao svoj izričaj vjerskoga i kulturnog identiteta, a time i svog emotivnog bića. To se ponajprije očituje u skrbi za ovo potkozjačko svetište i njegovu uprisutnjenost tijekom 825 godina, u vjerskim običajima i snažnoj tradiciji marijanske pobožnosti u Kaštel Novome prema Gospi Stomoriji. O životu Novljana pod Gospinim okriljem najbolje svjedoči pjesma

---

³⁹ Jadran 12. VIII. 1919., br. 142, 13. VIII. 1919., br. 143.

⁴⁰ M. Domazet, M. Vuletin, T. Bartulović, *Odvitnice*, 24.

⁴¹ *Kronika župe Kaštel Novi*, str. 85. M. Domazet, M. Vuletin, T. Bartulović, *Odvitnice*, 54.

⁴² Isto, 69.

⁴³ Isto, 75.

Mirka Vuletina iz 1926. godine: *Stomorijo! Majko naša draga,/ Čudotvorna, milostiva, blaga,/ Ti si naš ponos, Ti si naša slava,/ Ti naš ures, naša radost prava.*

Ivan Pavao II. istaknuo je kako naslijeđe marijanske vjere tolikih naraštaja nije u tim marijanskim svetištima puko sjećanje na prošlost, *nego polazna točka prema Bogu. Molitve i prikazane žrtve, snažno pulsiranje naroda, koji izražava pred Marijom svoje vjekovite radosti, žalosti i nade, novo je kamenje koje podiže dimenziju marijanske vjere.* U tome kontekstu vidimo simbiozu svetišta Stomorije i njezinog kaštelanskog okruženja. Jer u toj vjerskoj neprekidnosti krjepost stvara novu krjepost.

Svetište Gospe Stomorije ukazuje na kompleksnost mikrohistorijskog okruženja u odnosu na njegov kontinuitet trajanja i ono što je osobno, proživljeno i suživljeno s kaštelanskim bićem. U tome smislu dijalektika vremena istodobno povezuje i prožima kako povijesno tako i suvremenost svetišta Gospe Stomorije u Kaštel Novome.

SANCTUARY OF OUR LADY OF STOMORIJA AT KAŠTEL NOVI: CONTINUANCE AND CHANGES

Summary

The paper includes the establishment of benefice in 1189 on the basis of which the local nobles (didići) built the parish church of St. Mary in the village Špiljan at the foot of mountain Kozjak. Turkish incursions into the area in the late 15th and early 16th century bring radical changes to that medieval settlement and result in resettling the population in a newly built village on the coast next to the castle of Pavle Anton Čipiko/Cipiko/Čipiko. In this settlement (Kaštel Novi/New Castle), as early as in 1566, we find the first mention of Confraternity of Our Lady, as well as a continuing celebration of Our Lady's feasts, despite the Turkish treats. Short-termed French government abolishes the benefice and Confraternity of Our Lady of Stomorija, which the brothers renewed during the second Austrian government in 1842. Moreover, the relationship to the shrine has been passed from generation to generation and lasts to the present day manifesting itself in various devotions and religious customs.

Key words: *settlement Špiljan, Kaštel Novi, Our Lady of Stomorija, Confraternity of Our Lady of Stomorija.*